

LUNDS
UNIVERSITET

Språk och Litteraturcentrum

Today We Enjoy Many Freedoms

En narrativanalytisk studie av historiska narrativ i europaparlamentet

Jens Mollberger
Kandidatprogrammet i
Humanistiska Europastudier
Vår 2020
Handledare: Tomas Sniegon

Abstract

This thesis investigates historical narratives that were exhibited during a plenary session in the European parliament prior to accepting the resolution *Importance of remembrance for the Future of Europe*. The resolution states that the European parliament from here on and after will regard the Molotov-Ribbentrop pact as the direct cause of the Second World War.

Trough narrative analysis, the thesis attempts to contextualise the historical narratives that were at use during the debate, exposing important differences in how history is perceived throughout Europe. The study finds that two related main historical narratives as well as a complementary counter narrative were prominent during the debate. The main narratives both identify the Molotov Ribbentrop pact as a key event in the history of the 20th century, and while one of them uses a nationalistic frame of reference to emphasise the autonomy of post-communist states, the other narrative focuses on creating a historical narrative that posits the EU as a natural extension of democratic movements throughout history. The counter narrative attempts to challenge the presumptions leading to the prior perceptions, while providing an alternate version of the events leading to the second world war, focusing on the historical impact of Russia. In its conclusion, the study suggests that a narrative shift, reformulating a formerly western centred narrative in favour of narratives from East- Central Europe, have occurred.

Keywords: Historical Narratives, Narrative Analysis, EU, Russia, Molotov- Ribbentrop Pact.

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	4
1.1 PROBLEMFÖRMULERING	4
1.2 SYFTE	5
1.3 DISPOSITION	5
2. BAKGRUND	5
2.1 MOLOTOV-RIBBENTROPPAKTEN	5
2.2 EUROPEISK MINNESPOLITIK I PERSPEKTIV	6
2.3 KULTURELL EUROPEISERING.....	8
3. MATERIAL	9
4. TEORI OCH METOD	10
4.1 METODOLOGISKA ÖVERVÄGANDEN	10
4.2 HISTORIEMEDVETANDE	13
4.3 EUROPEISKA TRANSNATIONELLA NARRATIV OCH MINNESREGIONER	15
4.4 MARCO SIDDIS BESKRIVNING AV OFFICIELLA HISTORISKA NARRATIV	17
5. RESULTAT OCH ANALYS	22
5.1 DEN GEOGRAFISKA SPRIDNINGEN AV MOLOTOV-RIBBENTROPPAKTENS OMNÄMNANDEN	23
5.2 DE TVÅ HUVUDNARRATIVEN.....	24
5.3 NARRATIVA INVÄNDNINGAR MOT PAKTEN SOM PAN-EUROPEISKT MINNESSYMBOL.....	30
6. SLUTSATSER	34
7. BIBLIOGRAFI	35
7.1 TRYCKTA BÖCKER.....	35
7.2 AKADEMISKA ARTIKLAR.....	36
7.3 ARTIKLAR FRÅN INTERNET	37

1. Inledning

I samband med 80-årsdagen av andra världskrigets utbrott antog europaparlamentet den 19 september 2019 resolutionen ”Vikten av hågkomst för Europas framtid”.¹ I denna resolution framlägger europaparlamentet en samstämmig syn på vad som orsakade andra världskrigets utbrott. Texten gör gällande att andra världskriget av EU:s institutionella företrädare samt medlemsländer framöver skall betraktas som en direkt konsekvens av Molotov-Ribbentroppakten; det icke-aggressionsavtal som upptecknades mellan Sovjetunionen och Nazityskland den 23 augusti 1939. Antagandet av resolutionen aktualiserar frågor rörande europeiseringen av andra världskrigets minnen, samt om en avgränsad historisk erfarenhet kan utgöra en lämplig grund för ett transeuropeiskt historiskt narrativ.

Denna uppsats undersöker debatten som hölls av europaparlamentet innan antagandet av resolutionen. Intresset fokuseras kring att förstå vilka meningar som tillskrevs Molotov-Ribbentroppakten. Genom att undersöka hur Molotov-Ribbentroppakten tillskrivs mening söker uppsatsen skapa förståelse kring vilka historiska narrativ som europaparlamentet ger uttryck för. Detta är av intresse då tidigare forskning har antytt förekomsten av regionala historiska narrativer om andra världskriget utöver Europas regioner vilka skiljer sig åt genom de meningar som tillskrivs krigets händelser.

1.1 Problemformulering

Uppsatsen kommer att undersöka vilka meningar som tillskrivs Molotov- Ribbentroppakten under europaparlamentets debatt genom att besvara följande frågor:

1. Vilka meningar tillskrevs Molotov-Ribbentroppakten av europaparlamentet under debatten om europeisk hågkomst? Varför tillskrevs dessa meningar till Molotov-Ribbentroppakten?
2. Hur kan dessa meningar förstås som delar av historiska narrativ om andra världskriget?

---

¹ Europaparlamentet, *Importance of European remembrance for the future of Europe*, Strasbourg, 19 September 2019 https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0021_EN.html Visad 17 augusti 2020.

1.2 Syfte

Syftet med studien är att undersöka och förklara hur Europas regioners skilda upplevelser av och berättelser om andra världskriget representeras av europaparlamentet. En sådan undersökning anses vara av intresse då europeiska narrativer om andra världskriget bedöms uppvisa skillnader i hur de tillskriver mening åt krigets händelser. Då europaparlamentet gör anspråk på att vara den högsta demokratiska instansen inom Europeiska Unionen bör dess hantering av dessa skillnader, samt dess försök att formulera ett förenande historiskt narrativ för unionens medlemsländer, belysas. Att förstå vad som givits företräde i, utelämnats ur, samt motiverat europaparlamentets uttryckliga ansats till ett gemensamt historiskt narrativ bedöms vara av intresse för alla med ett engagemang för europeisk politik och för humanistiska europavetare i synnerhet.

1.3 Disposition

Uppsatsen är uppdelad i sex avsnitt för att passa syftet som beskrivits ovan. I avsnitt två behandlas den nödvändiga historiska bakgrunden såväl som tidigare forskning inom fältet. Avsnitt tre beskriver och avgränsar det material som ligger till grund för analysen. Avsnitt fyra förser läsaren med de teoretiska antagandes som ligger till grund för operationaliseringen av undersökningen. I avsnitt fem genomförs uppsatsens analys, vars slutsatser sammanfattas i avsnitt sex.

2. Bakgrund

2.1 Molotov-Ribbentroppakten

”Avtalet om Icke-Aggression mellan Tyskland och Sovjetunionen”, ofta kallat Molotov-Ribbentroppakten efter ländernas dåvarande utrikesministrar, är ett diplomatiskt dokument vilket undertecknades i Moskva den 23 augusti 1939. Som dokumentets titel antyder var dokumentet ett avtal om militär icke-aggression mellan de två undertecknande staterna. Dock inbegrep avtalet, förutom de offentliggjorda handlingarna om ömsesidig passivitet i händelse av krig, även ett hemligt protokoll.² I detta förband Sovjetunionen och Nazityskland sig till att

---

² Snyder, Timothy, ”Putin’s New Nostalgia”, *The New York Review of Books*, 10 November, 2014, <https://www.nybooks.com/daily/2014/11/10/putin-nostalgia-stalin-hitler/> Hämtad den 16 augusti 2020.

respektera särskilda inflytandesfärer i händelse av en ”territoriell-politisk omorganisering” av Baltikum, östra samt Sydöstra Europa. Den sovjetiska intressesfären sträckte sig över Finland, Estland och Lettland de polska landområdena öster om floderna Pisa, Narew, Vistula och San, samt Bessarabien, en region som då låg innanför Rumäniens dåvarande gränser och som idag ligger mellan Ukrainas och Moldova. Allt territorium väster om de ovan nämnda floderna samt söder om Litauens norra gräns definierades som Nazitysklands intressesfär, vilket alltså betydde hela Västeuropa.³ Det rörde sig dock aldrig om grundlösa förberedelser inför en hypotetisk situation. Endast en vecka efter paktens undertecknande, den 1 september, angreps Polen västerifrån av Tyskland. Straxt därpå, den 17 september, angrep Sovjetunionen Polen från öst och fullföljde landets uppdelning. En gemensam militärparad ordnades för att fira krigsframgångarna, innan de två krigsmakterna samarbetade för att slutgiltigt likvidera den polska krigsmakten genom massavrättningar och deportationer.⁴ Under 1940 ansträngde Sovjetunionen sig för att ockupera och annektera de länder som låg inom dess ”intressesfär” vilket ledde till att Finska Karelen, Estland, Lettland, Litauen, Bessarabien samt delar av Belarus och Ukraina uppgick i Sovjetunionen. Efter krigsslutet publicerade den amerikanska militärmakten år 1946 Molotov-Ribbentroppakten i sin helhet, och pakten blev därefter vida omtalad i väst som ett exempel på de två undertecknade makternas cynism.⁵ Sovjetunionen förnekade däremot helt och hållet dokumentets existens fram tills 1989 då Glasnost, reformprogrammet för öppenhet och transparens, förmådde de Sovjetiska myndigheterna att både medge paktens existens samt fördöma den.

2.2 Europeisk minnespolitik i perspektiv

I artikeln ”Is Soviet communism a trans-European experience?” ger den danska historieforskaren Anne Wæhrens en översikt över hur europaparlamentets minnespolitik från 1990-talet till slutet av 2000-talet.⁶ Hon konstaterar att ett narrativt skifte inträdde under perioden, vilket beskrivs som påverkat av EU:s expansion bortom den forna järnridån från

---

³ “Secret Supplementary protocols of the Molotov-Ribbentrop Non-Agression Pact, 1939”, September, 1939, *History and Public Policy Program Digital Archive*, Published in *Nazi-Soviet Relations, 1939-1941: Documents from the Archives of the German Foreign Office* <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110994> Hämtad den 17 aug. 2020.

⁴ Snyder, “Putin’s New Nostalgia”.

<https://www.nybooks.com/daily/2014/11/10/putin-nostalgia-stalin-hitler/> Hämtad den 16 augusti 2020.

⁵ Snyder, “Putin’s New Nostalgia”.

<https://www.nybooks.com/daily/2014/11/10/putin-nostalgia-stalin-hitler/> Hämtad den 16 augusti 2020.

⁶ Anne Wæhrens, ”Is Soviet communism a trans-european experience ? Politics of the European Parliament 2004-2009” i *Baltic Worlds* No. 4 (2014), 19.

och med 2004. Under det föregående årtiondet hade europaparlamentets minnespolitik fokuserat på hågkomsten av förintelsen, och Wæhrens menar att det gått att urskilja ett specifikt förintelsenarrativ utöver det gängse historiska narrativet om andra världskriget.⁷ Förintelsen sågs av detta narrativs förespråkare som en transeuropeisk erfarenhet vilken utgjorde EU:s historiska motpol. Minnet av förintelsen fungerade som symbol för EU:s kamp mot anti-semitism, rasism och xenofobi. Utöver det tjänade förintelsen som en förstärkare av EU:s inre sammanhållning och identitet. Efter EU:s östliga utvidgning blev det emellertid påtagligt att det förintelsefokuserade narrativet var en problematisk grund för EU:s självidentifikation. De västliga länderna hade efter krigsslutet kunnat etablera varaktiga demokratier och ett gynnsamt ekonomiskt samarbete, medan länderna till öst upplevt diktatur och planerad ekonomi. Förintelsenarrativet sågs av de nya medlemsstaterna som en västlig norm vilken de förväntades anpassa sig till, snarare än en erfarenhet som resonerade med ländernas förställningar om hur det förflutna lett fram till nuets förhållanden. Reaktionen blev istället för följsam anpassning en direkt utmaning av förintelsenarrativet genom att gemensamt uppmärksamma upplevelser av den sovjetiska kommunismen. Detta visade, skriver Wæhrens, att produktionen av ett gemensamt historiskt minne i EU kräver acceptans för och balans mellan flera olika minnen, vilket innebar att medlemsstaterna i viss utsträckning skulle förväntas delta i minnesritualer koppade till erfarenheter som inte var deras egna.⁸

Det förintelsefokuserade narrativets upplevda exkluderande inverkan drev vissa parlamentariker till att försöka skapa ett gemensamt historiskt narrativ som kunde omfatta andra världskriget, förintelsen, uppdelningen av kontinenten, kalla kriget, så väl som brott begångna av kommunistiska regimer. Wæhrens beskriver att konservativa grupper från Polen och Baltikum efter 2004 framträdde som särskilt aktiva i processen att förändra det officiella narrativet. Denna grupp framhöll att Molotov-Ribbentroppakten borde utgöra en gemensam bas för Europas minnen. Detta bar frukt, och den 2 april 2009 utnämnde europaparlamentet dagen för paktens undertecknande, 23 augusti, till ”europeisk minnesdag för alla offer för totalitära och auktoritära regimer” genom resolutionen ”Om det europeiska samvetet och diktatur”. Trots att parlamentet beskrev dagen som ägnad åt alla diktaturers offer menar Wæhrens att resolutionens formuleringar, trots sitt namn, fokuserade särskilt på Östeuropas

---

⁷ Wæhrens, ”Is Soviet communism a trans-european experience?”, 22.

⁸ Ibid.

erfarenheter av stalinistisk kommunism. Därmed hade en asymmetri, som betonade förintelsen i för stor grad, ersatts av en av en annan.⁹

2.3 Kulturell europeisering

Att europaparlamentet alls ägnar sig åt att producera resolutioner som reglerar församlingens officiella hållning till historia kan ses som en del av vad Historikern Klas-Göran Karlsson kallat ”den tredje vågens europeisering”.¹⁰ Begreppet europeisering betecknar inom statsvetenskapligt orienterade ämnesområden hur supranationella styrelseformer påverkar och förändrar styret inom de nationella politiska arenorna. Detta skiljer sig från innebörden humanistiska forskare tillskriver begreppet, vilka snarare intresserar sig för hur litterära texter, historiskt tänkande samt kulturella och intellektuella strömningar påverkat identitetsformande processer i det europeiska utrymmet.¹¹ Karlsson menar att Europas integrationsprocess inleddes med en första våg av ekonomisk harmonisering, åtföljd av en andra, politiskt betonad integrationsfas. Den ekonomiska integrationsprocessen fortskrider ännu allt eftersom EU:s inre marknad förfinas och expanderar, och bedöms vara den mest framgångsrika aspekten av europeiseringen. Den politiska europeiseringen representeras av de Europeiska Ekonomiska Gemenskapernas (EEG) uppgående i Europeiska Unionen (EU) under 1970- samt 1980-talen, vilken dock inte nått samma grad av framgång som den ekonomiska.¹² Europeiseringens tredje våg beskriver Karlsson som det europeiska samarbetets kulturella integration, vars mål är att föra européerna närmare varandra genom vardagliga associationer och upplevelser.

Den kulturella integrationen beskrivs som bestående av processer rörande lingvistisk homogenisering samt upprättandet av en gemensam begreppsapparat om den europeiska gemenskapens sammanfallande värden, kunskap och erfarenheter. Denna process har varit i verket sedan 1990-talet då kommunismens sammanbrott föranledde att det europeiska samarbetet breddades och intensifierades.¹³ Ett led i detta var att historiska föreställningar om Europas historiska samfällighet flöt upp till ytan och omtolkades. Parallellt med detta gav

---

⁹ Ibid.

¹⁰ Klas Göran Karlsson, ”The Uses of History and the Third Wave of Europeanisation” in *A European memory? Contested histories and politics of remembrance*, ed. Malgorzata Pakier, & Bo Stråth, 38-54, (Oxford, Berghan books, 2012), 39.

¹¹ Karlsson, ”The Uses of History” 40.

¹² Stefan Berger ”Remembering the Second World War in Western Europe, 1945-2005” i *A European memory? Contested histories and politics of remembrance*, edited by Malgorzata Pakier, & Bo Stråth (Oxford, Berghan books, 2012), 131.

¹³ Karlsson, ”The Uses of History” 42.

kommunismens fall även en impuls åt nationaliseringen av historietolkning. Detta förstås dels som en motreaktion på nedtryckandet av nationella narrativ under Sovjetregimen, dels en ökad generell osäkerhet som delvis förstärkts av europeiseringens ifrågasättande av gamla identiteter.¹⁴ Europeiseringen besitter även en nationaliserande potential då den riskerar att uppfattas ett uttryck för centralistiska tendenser. Socialantropologen Cris Shore exemplifierar denna risk med kontroversen omkring De Clercq-rapporten från 1993. Rapporten togs fram av en arbetsgrupp i europaparlamentet och godkändes av kommissionen innan den presenterades på en presskonferens i Bryssel. Rapporten slog fast att europeisk integration var ett koncept grundat i statsmäns vilja snarare än folkets önskan och föreslog att politiker, istället för att försöka förklara Maastrichtfördraget väljarna, och skulle behandla EU som en produkt att sälja in. Vidare förordade rapporten bland annat att nyfödda barn skulle förses med certifikat som vittnade om deras ställning som medborgare i EU, att en europeisk dimension skulle införas i skolböcker utöver medlemsländerna samt att en europeisk honnørsorden skulle skapas.¹⁵ För att inte uppfattas som en instrumentalisering av kultur understryker Karlsson därför att europeiseringen bör grundas i aktiviteter på gräsrotsnivå som offentliga debatter rotade i akademiskt tänkande samt offentliga överväganden av olikheters fördelar.¹⁶

3. Material

Undersökningen baseras på den debatt som hölls i europaparlamentet den 18/9 2019 med anledning av att resolutionen ”Vikten av hågkomst för Europas framtid” behandlades. Debatten finns publicerad på europaparlamentets hemsida i textform så väl som i videoform.¹⁷ I den transkriberade versionen av debatten finns inläggen endast publicerade på det språk vilket debattörerna talade under debatten. Videoinspelningen innehåller däremot den simultanöversättning till alla unionens officiella språk som parlamentets översättare producerade under debattens gång. Denna simultanöversättning är att betrakta som ofullständig men likväl som en trovärdig reflektion av debattörens budskap. Dock finns partier i denna då översättaren inte lyckats förmedla talarnas inlägg på ett tillfredsställande

---

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Cris Shore, *Inventing, Homo Europaeus : The cultural politics of European Integration* in *Ethnologia Europaea* 29:2, 1999, p 58.

¹⁶ Karlsson, ”The Uses of History” 41.

¹⁷ European Parliament, *Plenary Session*, 18 September 2019, Strasbourg, Kl 18.11.00
https://multimedia.europarl.europa.eu/en/plenary-session_20190918-0900-PLenary_vd Hämtad den 17 Aug. 20.

European Parliament, *Debates*, Strasbourg, 18 September,
https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2019-09-18-ITM-017_SV.html Hämtad den 17 Aug. 20.

vis. För att få fram ett arbetsmaterial möjligt att bearbeta i analysen har författaren till denna uppsats därför översatt de transkriberade debattinläggen från originalspråket genom att använda den internetbaserade översättningstjänsten Google translate. Även denna översättning är att betrakta som ofullständig, och åtnjuter i författarens ögon lägre kredibilitet än parlamentets simultanöversättning. De båda översättningarna har därför vägts samman för att skapa en så trovärdig och heltäckande översättning som möjligt. I den mån motstridiga ordval förekommit i översättningarna har företräde lämnats åt europaparlamentets simultanöversättning.

4. Teori och metod

Uppsatsen kombinerar narrativanalytisk metodologi med teoretiska förklaringsmodeller rörande historiemedvetande samt historiska narrativer. Dessa förklaringsmodeller utgår från att människans historiska tänkande uttrycker ett sökande efter, samt i sig självt är en produktion av, mening. Människans hållning till tid är alltså genom dessa teoriers prisma inte endast en fråga om praktiska behov utan även ett uttryck för existentiella sökanden efter innebörd och sammanhang. Genom uttolkning av det förflutna skapar människan betydelsebärande berättelser om hur det förgångna givit individen och hennes flock sin plats i världen. Tolkning av det förflutna skapar orientering i tid och rum som tjänar som ett sammanhållande ramverk för individens identitetsuttryck samt ett spänningsfält inom vilket människor kollektivt kan skapa och uttrycka kultur. På det sättet genomsyrar historiskt tänkande människans vardag då det uppfyller grundläggande kognitiva funktioner.¹⁸

4.1 Metodologiska överväganden

Uppsatsen tar sig för att identifiera meningar som tillskrivits en händelse i det förflutna och analysera de narrativ vilka dessa meningar bör förstås som delar utav. Historiefilosofen Jörn Rüsen menar att historiskt tänkande är en av det mänskliga psykets mest grundläggande operationer samt en essentiell kulturell faktor. Eftersom varken människans instinkter eller existensens förutsättningar förser människan med nycklar till hur världen eller tiden bör förstås måste människan tolka händelser i det förflutna samt ge dem mening för att kunna förvänta sig framtida skeenden. Detta är det historiska tänkandets källa, menar Rüsen, och

---

¹⁸ Jörn Rüsen, *History – Narration, Interpretation, Orientation* (New York, Berghahn books 2005), 3.

definierar historia som ”tid som har tillskrivits betydelse och mening”.¹⁹ Omvandlingen av tid till historia möjliggörs av berättande, vilket sammansmälter den tolkade erfarenheten med förväntningar om framtiden samt stöper individer i en kulturell form, vilket hjälper människor att skapa en temporal och kulturell identitet. Berättande är därför ”processen av att uttolka mening utifrån upplevelsen av tid”.²⁰

Förståelsen av historia som ett plastiskt fenomen, främst format av mänskliga behov, är inspirerad av poststrukturalistiska tankeströmningar från mitten av 1900-talets andra hälft. God historisk forskning hade tidigare föreställts av sina företrädare som ett neutralt förmedlande av objektiva förhållanden från det förflutna, vars vetenskaplighet vilade på respekt för Rankeanska principer för källbehandling och förankring i tidigare historikers verk.²¹ Den narrativa vändningen, förknippad med den poststrukturalistiska tendensen och särskilt den amerikanska litteraturvetaren Hayden White, omformade historikernas förutsättningsram då den visade att historia aldrig slutgiltigt kan fastslås som objektiv, utan alltid är beroende av instabila, språkliga associationsmönster. Detta betyder dock inte att en faktabaserad förståelse av det förflutna är utom räckhåll för akademisk historiografi. Rüsen argumenterar för att även om berättandet av det förflutna ofrånkomligen involverar en kreativ dimension, så beror ett enskilt narrativs potential att uppfattas som historiskt på sin förmåga att trovärdigt upprätthålla kontinuitet mellan nuet och det förflutna. Därför är en viss respekt för fakta omkring vad som *verkligen hände* i det förflutna nödvändig för att ett historiskt narrativ ska kunna tillskriva mening åt förfluten tid.²²

Hur termen narrativ bör definieras är därtill ett omdiskuterat ämne bland de många discipliner som hänger sig åt narrativanalys. Trots denna tvetydighet är bruket av termen vanligt förekommande bland journalister, historiker, litteratur-, film- och samhällsvetare.²³

Litteraturvetaren Jimmy Vulovic beskriver ett narrativ som

”den överordnade instans som inrymmer både berättelse, berättande och intrig. Själva utsägandet av intrigen är lika centralt för förståelsen av narrativet som själva berättelsen i

---

¹⁹ Rüsen, *History*, 6.

²⁰ Rüsen, *History*, 10.

²¹ John Warren ”The Rankean tradition in British historiography, 1840 to 1950” in *Writing History, theory and practice*, ed. Stefan Berger, Heiko Feldner & Kevin Passmore, (London: Bloomsbury, 2010), 25.

²² Rüsen, *History*, 11.

²³ Alexa Robertson ”Narrativanalys” i *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text-och diskursanalys* ed. Göran Begrström & Kristina Boréus (Lund: Studentlitteratur, 2012), 219.

sig. Termen rymmer alltså på en och samma gång själva berättelsen, intrigen och utsägandet”.²⁴

En annan ofta förekommande definition av narrativet beskriver begreppet som ett organiserande av händelser till en handling²⁵. En av de mest använda definitionerna av narrativets komponenter togs fram av Labov och hävdar att ett narrativ har sex gemensamma beståndsdelar. Dessa är en sammanfattning av narrativets mening, en orientering i tid och rum, en komplicerande händelse, en värdering, en upplösning samt en slutkläm.²⁶ Ett narrativ alltså alltid är en historia om någonting. Det har en början, en intrig och en slutkläm vilka förmedlar en viss mening.²⁷ Narrativet är en kommunikativ handling som har avsändare och mottagare. Enskilda tilldragelser är aldrig lika viktiga som den innehållsliga *helheten*. Detta då det är intrigen som avgör vilka händelser som skall inordnas i ett meningsskapande sammanhang och inte tvärt om. En och samma händelse kan därför ingå i olika narrativ – det är sättet på vilket intrigen presenterar händelserna som är avgörande. Ett narrativ placerar ofta två extrema olikheter bredvid varandra för att skapa konflikt och spänning som ofta löses upp eller kulminerar under narrativets slutkläm.²⁸ Viktiga element i narrativets intrig är aktörer, deras motiv, intentioner och medel. Alla berättelser är dock inte historiska narrativ, då alla berättelser inte kan sägas äga samma betydelse för ett samhälles kollektiva orienteringsprocess. Ett narrativ bör anses äga inverkan på utformningen av en avgränsad grupps samlade känsla för och uppfattningar om det förflutna för att kunna anses som ett historiskt narrativ – drag som kan samlas under begreppet historiemedvetande.

Utgångspunkten att historia är ett sätt att tänka grundat i trovärdiga tolkningar (snarare än objektiv kunskap om dåtid eller planlösa påståenden utan meningsfulla samband till förflutna skeenden) vilka formas av narrativets förmedlande av idéer om det förflutna är en konceptuell förutsättning för att hantera forskningsfrågorna. Analysen betraktar därför europaparlamentets debatt som en serie yttringar av historiska narrativ vilka uttrycker och medverkar till utformandet av redan existerande kulturella identiteter. Därtill anses debatten vara ett forum för att uttrycka likheter och olikheter mellan dessa narrativ och därmed som en möjlig arena för yttringar av europeiserade narrativ. För att identifiera och beskriva vilka historiska

---

²⁴ Jimmy Vulovic, *Narrativanalys* (Lund: Studentlitteratur AB, 2013) 174.

²⁵ Robertson, “Narrativanalys”, 229

²⁶ Ibid.

²⁷ Tomas Sniegon, *Vanished History: The Holocaust in Czech and Slovak Historical Culture*, (Oxford: Berghahn books, 2014), 10.

²⁸ Sniegon, *Vanished History*, 11.

narrativ som förekom i debatten kommer en uppsättning analytiska frågor tas i bruk. Frågornas syfte är att kontrollera om de meningsskapande funktioner som historiska narrativ menas uppfylla kan urskiljas i ett enskilt eller i en serie av uttalanden. Vilken är ett förmodat narrativs intrig, och hur förstås intrigens aktörer hänga samman med ett särskilt budskap? Hur orienterar ett förmodat narrativ individer och kollektiv jämt mot andra individer och kollektiv? Vilka förväntningar skapas på framtiden utifrån denna orientering samt intrigens helhetliga budskap?

4.2 Historiemedvetande

Termen historiemedvetande används inom historiedidaktiken för att beskriva den temporala orienteringsprocess som utmärker det mänskliga förhållningssättet till tiden. Termen introducerades år 1979 av den tyska historikern Karl- Ernst Jeismann för att illustrera den symboliska relationen mellan tolkningen av det förflutna, förståelsen av den samtida situationen och olika framtidsperspektiv.²⁹ Termen inbegriper både en enskild persons förmåga att föreställa sig det förflutna och framtiden och knyta dem till nuet, samt ett vidare, kollektivt fenomen. Centralt för förståelsen av begreppet är dess betoning av att historiskt tänkande utgörs en samverkan mellan tidens tre dimensioner (förflutet, nutid, framtid) snarare än ett ensidigt fokus på dåtid. Inte heller är enstaka historiska fakta centrala för operationaliseringen av begreppet, snarare är det hur människan i nuet förstår sin förbindelse med det förflutna, dess aktörer samt händelser som begreppet syftar till att utforska. Historiemedvetandet aktiveras av historiska trauman, kriser och omvälvningar vilka påverkar nutidens conceptualisering av samhällets utveckling från det förflutnas samhälle. Begreppet låter oss förstå människan som lika mycket en produkt av historia som en producent av historia genom att ombilda den individuella och kollektiva uppfattningen om vilka skeenden som är av relevans det samtida samhällets framväxt. Verk som beskrivit historiemedvetandet är i huvudsak av teoretisk karaktär.³⁰ Karlsson ömber sina läsare att föreställa sig historiemedvetandet som ett heuristiskt koncept, alltså ett ofullkomligt analysverktyg att tillämpa där en optimal eller precis lösning inte är möjlig.³¹ Trots dess bristande empiriska grund bedöms idén om ett kollektivt historiemedvetande tillåta oss att nå meningsfulla slutsatser ifall den hanteras korrekt.

---

²⁹ Klas-Göran Karlsson, "Historiedidaktik: begrepp, teori och analys" i *Historien är nu: en introduktion till Historiedidaktiken* ed. Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (Lund: Studentlitteratur AB, 2004), 44.

³⁰ Karlsson "Historien är nu", 43

³¹ Karlsson "Historien är nu", 45

Nyttan med historiemedvetandet som metodologiskt verktyg är att det underlättar föreställandet av mentala rörelser som sker då individer eller grupper söker svar på existentiella frågor om hur livet kan levas, bättre förstå vem den är och vilka den hör samman med, samt vad som skiljer gruppen eller individen från andra. Historiemedvetandet ger oss en uppfattning om vilka vi hör ihop med och vilka vi skiljer oss från. Dessa lärdomar förmedlas via historiskt berättande. Karlsson återger Agnes Hellers beskrivning av historiemedvetandet som stående i nära förbindelse med berättandet. Berättandets värde ligger i att det underlättar en överföring av betydelser när individen tar idéer och koncept från den historiska berättelsen och tillämpar dem på upplevelsen av det egna livet.³² Genom berättandet blir det förflutna synliggjort för åhöraren, och genom att applicera det förflutna på sitt eget liv skänker lyssnaren mening åt berättelsen. Detta överförande av mening arkiverar en särskild funktion av historiemedvetandet, nämligen begreppsbildning. Begreppsbildning innebär att något för oss tidigare okänt förs in i välkända kategorier genom jämförande- och symbolresonemang.³³ Begreppsbildningen hjälper oss att förstå vilka vi i ljuset av historiens erfarenhet förväntas identifiera oss med samt vilka vi eventuellt bör uppfatta som historiska fiender. Hur detta betydelseöverförande berättande sker, vem som berättar, hur berättelsen förmedlas, vilka som lyssnar samt vilken intrig som förmedlas ger avgörande genomslag för hur historiemedvetandet framträder sig på individ- såväl som på gruppnivå.

Historiemedvetandet är föränderligt i den mån som berättandet förändras, vilket i sin tur kan påverkas under tryck av omvälvande samhällsprocesser. Förhållandet mellan de tre tidsaspekterna som innefattas av det historiska tänkandets meningsskapande processer är ett symbiotiskt sådant, och detta kan avläsas i skiljaktigheter i hur det förflutna gestaltas i äldre läroböcker eller museiutställningar. Det förflutna, vad som *verkligen har hänt*, har givetvis inte förändrats, men förmedlandet utav det som hände kan ofta konstaterats ha genomgått förändring. Detta kan ha genomslag på hur historiska händelser föreställs, vilka händelser som förekommer i berättelsen eller hur aktörernas motivation och tillhörighet förklaras. Förändringar i det historiska berättandet genererar därmed ett förändrat historiemedvetande. De politiska och sociala förändringar som Europas tidigare socialistiska stater genomgick under 1990-talet kan benämnas med termen *matrishändelse*, alltså en händelse som anses ha

---

³² Karlsson ”Historien är nu”, 56.

³³ Ibid.

förändrat det historiska berättandet.³⁴ Att vissa narrativa strukturer består efter dylika omvälvningar visar å andra sidan att historiemedvetandet även utgörs av mentala koncept som är mer svårföränderliga. Detta ger insikten att även kontinuitet, vid sidan om matrishändelsers förändrande kraft, är en drivkraft med inverkan på historiemedvetandets karaktär vid en given tidpunkt.³⁵ Undersökningar av förändringar i uttryck för det historiska tänkandet innan, under och efter dessa omvälvningar kan alltså ge tydligare insikter i historiemedvetandets karaktär.

4.3 Europeiska transnationella narrativ och minnesregioner

Föreställningar om kollektiva historiemedvetanden är en del av det interdisciplinära forskningsfältet kulturella minnesstudier som växt fram sedan det sena 1980-talet. Fältet har sin grund i sociologen Maurice Halbwachs studier av kollektivt minne, ett begrepp som delar likheter med konceptet historiemedvetande. Halbwachs tankebana kan kortfattat beskrivas med tre antaganden. För det första antar vi att det i vissa hänseenden föreligger ett mått av social konstruktion i formandet av individens minnen. För det andra antas att kollektiva minnen kan utvecklas inom medelstora sociala grupper, så som familjer och sociala klasser - exempelvis kan människor i ett samhälle sägas besitta minnen som i hög grad liknar varandra, så som erfarenheten av att växa upp med en far och en mor, vilket sammantaget bildar ett kollektivt minne av en viss familjestruktur. För det tredje antas att kollektiva minnen förekommer på makronivå och innefattar hela samhällen och civilisationer.³⁶ Halbwachs tankar ådrog sig redan då de presenterade under första halvan av 1900-talet för kritik om att koncept från individuell psykologi enfaldigt hade överförts på gruppnivå utan tillräckliga empiriska observationer för att rättfärdiga ett sådant förfarande; en kritik som även riktats mot historiemedvetandet som begrepp.³⁷ Den amerikanske socialantropologen James V. Wertsch skriver att denna ”individualismens metodologiska fallgrop” bäst undviks genom att föreställa sig det kollektiva minnet som distribuerat utöver särskilda kulturella verktyg, bland vilka historiska narrativ har en särskild ställning. Dessa verktyg finns utspridda i samhällets olika miljöer, och på så vis föregår det kollektiva minnet individen och formar det kulturella

---

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ Jean-Christophe Marcel & Laurent Mucchielli, ”Maurice Halbwachs’s *mémoire collective*” i *Cultural Memory studies: An interdisciplinary handbook* ed. Astrid Erll & Ansgar Nünning (Berlin, Walter de Gruyter, 2008), 142

³⁷ James V. Wertsch, ”Blank spots in history and Deep memory: Revising the official narrative of the Molotov-Ribbentrop pact” i *The Burden of Remembering* ed. by Ene Köresaar, Epp Lauk & Kristin Kuutma, (Helsinki, Finnish Literature, Society 2009), 38.

landskapet vilket resulterar i att gemensamma föreställningar om historien tar form utöver stora grupper människor.

Hågkomster och högtidhållanden av historiska händelser har i Europa under de senaste två hundra åren brukats som ett medel för nationsbyggande, varför historiemedvetanden på kontinenten ofta är samfälliga med nationella gemenskaper. Detta förklaras av den brittiske historikern Peter Lambert som beskriver att relationerna mellan tidiga nationalisterna och de första vetenskapligt inriktade historikerna kännetecknades av ömsesidigt beroende: nationalisterna behövde historikernas alster för att rättfärdiga sin ideologi, medan historikerna behövde idogt intresserade läsare för att skapa engagemang för deras gebit.³⁸

Historieskrivningen samt historiemedvetandena blev därför nationellt betingade. Det framstående statsvetaren och historikern Benedict Anderson förklarar att medan den första generationens republikanska nationalismerna, vilka ”sprängde sönder historiens kontinuum” vid de amerikanska och franska revolutionernas omkullkastande av *ancien régime*, blev föreställningen om historisk kontinuitet essentiell för rörelsens efterföljande generation. Nationerna började från cirka 1815 och framåt beskrivas som uppvaknande från en lång sömn. Nationernas föreställda förankring i det förflutna framlades som själva grunden för deras maktanspråk.³⁹ Trots att konstruktionen av nationalstaten därefter satt prägeln på Europas föreställda historiska gemenskaper har även förekomsten av större minnesregioner utöver Europa påvisats. Historikern Stefan Troebst beskriver Oskar Ritter Von Haleckis, en tyskspråkig polsk historiker verksam under mellankrigstiden, teori som introducerades i en artikel år 1923 och utvecklades i en bok år 1950.⁴⁰ Med grund i kulturella och religiösa kriterier från senantikens till kalla kriget delar Halecki in Europa i olika minneszoner: Västeuropa, beskrivet som bestående av de anglosaxiska och romanska språkområdena, Västra Centraleuropa, bestående av tyskspråkiga regioner öster om Frankrike, Östra Centraleuropa, bestående av slaviska språkregioner mellan Tyskland och Ryssland samt Östeuropa, vilken domineras av Ryssland.⁴¹

---

³⁸ Peter Lambert, “The professionalization and institutionalisation of history” i *Writing History, theory and practice*, ed. Stefan Berger, Heiko Feldner & Kevin Passmore, (London: Bloomsbury, 2010), 45.

³⁹ Benedict Anderson, *Imagined Communities*, (London: Verso, 1983), 195.

⁴⁰ Troebst Stefan, ”Halecki revisited: Europe’s conflicting cultures of Remembrance” i *A European memory? Contested histories and politics of remembrance*, edited by Malgorzata Pakier, & Bo Stråth (Oxford, Berghan books, 2012) 56.

⁴¹ Ibid.

Troebsts egen forskning använder Haleckis teori som utgångspunkt för att undersöka högtidhållanden av sextio- samt sjuttioårsdagarna av andra världskrigs slut år 2005 samt 2015 och fann ett samband mellan dessa och hur minnet av krigsslutet förstods.⁴² Troebst fann att dessa minnesregioner överensstämde med skillnader i högtidhållandet av krigsslutet i olika kulturella kontexter, samt skapade en egen gruppering av minneskulturella uttryck specifikt för de post-kommunistiska länderna. Han fann att minnet av kommunismens inflytande under kalla kriget dominerades av ett kritisk koncensus i Baltstaterna. I Polen, Ungern och Ukraina fanns inget dylikt koncensus, utan en stark offentlig debatt om minnet skulle förstås präglade högtidhållandet. Rumänien, Bulgarien, Serbien och Albanien utmärkte sig för ett ambivalent och apatiskt förhållande till det förflutna, utan starka drivkrafter för att hantera dess trauman. Samhällsdebatterna i Belarus, Moldova och Ryssland visade slutligen att deras kommunistiska förflutna inte lidit någon påtaglig legitimitetsförlust – varför det sällan diskuterades.⁴³ Det bör påpekas att risken med dylika schablonartade typologier som täcker stora geografiska områden med inbördes kulturella skillnader är att nationella och regionala skillnader ägnas allt för lite uppmärksamhet vilket kan leda till viktiga avvikelser från de stora narrativen förbises. Dock tillåter grupperingen av officiella narrativ att dominerande trender som trots vissa lokala avvikelser påverkar historiemedvetanden utöver nationsgränser identifieras.

4.4 Marco Siddis beskrivning av officiella historiska narrativ

Ett tredje sätt att föreställa sig transnationella minnesgemenskaper i Europa förekommer i en artikel av den statsvetenskapliga forskaren Marco Siddi. Artikeln identifierar fyra officiella narrativ utifrån analyser av yttranden i samband med att sjuttioårsdagen av krigsslutet högtidhölls 2015. Dessa benämns som det västligt/atlantiska, det tyska, östligt centrala samt det ryska. Det västligt/atlantiska narrativet domineras av återberättandet av nazistiska krigsförbrytelser och formulerar kampen mot och segern över tredje riket som den centrala aspekten av andra världskriget. Förintelsens plats som krigets kärnhändelse är i detta narrativ obestridlig, och Auschwitz är den plats som tydligast gestaltar bilden av narrativets övergripande mening. Nationella motståndsrörelser mot tyskarnas ockupation betonas som det yttersta tecknet på nationell återfödelse, och utgör för vissa medlemsländer en ursprungsmyt. Mycket lite utrymme lämnas inom detta narrativ för att diskutera de västliga makternas

---

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

samröre med den nazistiska ockupationsmakten eller krigets brutalare natur vid östfronten. Synen på Ryssland har traditionellt porträtterat landet som en viktig allierad för nedkämpandet av Hitlers Tyskland.⁴⁴

Historikern Stefan Berger gör i sin överblick över västliga historiska narrativ om andra världskriget skillnad på narrativen i offerländer, neutrala länder och förövarländer. Berger menar dessutom att även om minnet av andra världskriget mellan 1945 och 1990-talet genomgick olika faser förblev hågkomsterna allokerade till nationella sfärer. Omedelbart efter kriget tjänade de nationella narrativen till att återupprätta en känsla av att ordning, moral och normalitet återigen regerade efter krigets förstörelse. Offernarrativ och berättelser om heroism tjänade till att återupprätta patriotiska känslor och tron på nationalstaten och samtidigt undertrycka berättelser om medlöperi och samarbete med nazistregimen. Även länder som inte deltog i striderna behövde konstruera narrativ som dolde problematiska aspekter av deras krigstida agendor.⁴⁵ Dessa förskönande patriotiska narrativ förblev hegemoniska fram tills de under 1960-talet gav vika för ett uppdämt tryck att kritiskt granska, göra upp och försonas med det förflutna. Berger pekar ut att harmoniseringen av de nationellt artikulerade narrativen i Västeuropa är förknippad med impulser från EU:s institutioner som under 1990-talet började använda minnet av förintelsen för att rättfärdiga att den politiska integrationen delvis ifrågasatt den nationella suveräniteten.⁴⁶

Det som Siddi kallar det tyska officiella narrativet fokuserades kring landets historiska ansvar för andra världskriget och för förintelsen, med särskild betoning av östfrontens hänsynslösare förhållanden. 1945 målas upp som ett år noll från vilket Tyskland behövde rekonstrueras moraliskt och materiellt. Siddi beskriver att även om det officiella narrativet öppnats upp och diversifierats sedan 1990-talets slut till att lämna större rum åt tyskarnas lidande, så dominerades det officiella tyska narrativet ännu av föreställningar om ansvar och skuld. Enligt Bergers översikt framstod tidigt efter kriget ett tyskt offernarrativ där inrikes motstånd mot nazistregimen samt dess förtryck av det tyska samhällslivet betonades. Detta gav intrycket av en viss distans mellan nazismen och den nationella tyska identiteten under den tidiga efterkrigstiden. Rättegången mot Adolf Eichmann, som ansvarat för förintelsens

---

⁴⁴ Marco Siddi, "The Ukraine crisis and European memory politics of the second World War » i *European politics and society* Vol 18, No 4 468.

⁴⁵ Berger "Remembering the Second World War in Western Europe, 1945-2005", 124.

⁴⁶ Ibid.

logistiska planering, i Jerusalem 1961–1962 och rättegångarna mot före detta personal på Auschwitz koncentrationsläger i Frankfurt 1963-1965 samt studentrevolten i slutet av 1960-talet ledde dock till ett nytt samhällsklimat. I detta blev ifrågasättandet av nationella narrativ som syftat åt att reetablera förtroendet för den tysk identitet och på allvar sökte hantera Tysklands förrövarroll under kriget och den historiska skuld som följde.⁴⁷ Att den offentliga debatten genomgått faser där narrativ rörande tyska offers lidande och samt tyska förövares skuld omväxlande dominerade underlättade en nyanserad debatt om landets historiska erfarenheter.⁴⁸ Siddi understryker att den i Berlin centrala placeringen av minnesmärken rörande förintelsen samt den Nazistiska hemliga polisen Gestapo visar på att Tysklands ansvar bereds en viktig plats inom det nutida narrativet. Att den tyska Bundesdagen 2015 hyllade både den röda arméns och de västliga allierades insats för att avsluta kriget samt kallade den åttonde maj för en frihetens dag för tyskarna framhålls även som kännetecknande för landets narrativ.

Öst- och Centraleuropas narrativ om andra världskriget förklaras av Siddi som starkt påverkade av föreställningar om nationella lidanden. Den polska presidenten Bronislaw Komorowski yttrade 2015 att krigsslutet för dessa länder varken inneburit något konkret deltagande i segern eller början på frihetens era.⁴⁹ Året 1945 representerar i dessa narrativ inte fri- eller självständighet utan övergången från nazistisk ockupation till sovjetiskt förtryck. Bilden av Sovjetunionen och Ryssland domineras av den påtvingade sovjetiseringen av Öst- och Centraleuropas samhällen efter 1945. Molotov-Ribbentroppakten och den efterföljande alliansen mellan Stalin och Hitler under 1939 och 1941 är väsentlig inom regionens dominerande narrativ och föreställs visa på de två regimernas likvärdiga brist på moral. Att pakten intar en central plats i den postkommunistiska sfärens minne bör förstås som en konsekvens av att den ”inte existerade” innan 1989. Sovjetunionens officiella historieskrivning påbjöd att de tre Baltiska staterna omkullkastat sina ”reaktionära regeringar” och frivilligt anslutit sig till Sovjetunionen, ett narrativ som åtnjöt måttligt folkligt stöd under kalla kriget.⁵⁰ Medlöperi och samarbete med de båda regimernas myndigheter under andra världskriget och kalla kriget samt landsmäns delaktighet i folkmordet på judar och andra grupper bereds mycket liten plats i regionens officiella narrativ. Jalta, platsen för toppmötet

---

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Siddi, “The Ukraine crisis and European memory politics of the second World War”, 465.

⁵⁰ Wertsch, “Blank spots in history and Deep memory”, 42.

där ”väst offrade halva kontinenten åt Stalin”, samt Katynskogen, där sovjetunionens hemliga polis NKVD avrättade över 20 000 polska reservofficerare och intellektuella 1940, är platser som plats som starkast symboliserar och levandegör föreställningarna som ryms inom dessa narrativ.⁵¹

Det fjärde narrativet benämnes av Siddi som det ryska narrativet. Sovjetunionens deltagande i kriget beskrivs inte bara som en essentiell faktor för nedkämpandet av tredje riket utan kläs även i religiösa termer. Röda armén menas ha befriat, till och med frälst, Öst- och Centraleuropa från nazismen och segern omtalas som helig.⁵² Högtidhållandet av andra världskriget har de senaste 20 åren varit den viktigaste nationella högtiden, och visar på att Sovjetunionens seger menas vara en grund för modern rysk identitet.⁵³ Siddi skriver att det officiella ryska narrativet framhåller Sovjetunionens stora mänskliga bidrag till segern samt att Ryssland genom denna historiska triumf kan göra anspråk på att inneha en framträdande roll på den globala politiska arenan. Krigsbrott begångna av den röda armén, Stalins uppdelning av Europa i samråd med Hitler samt underkuvandet av Öst- samt Centraleuropa om järnridån utesluts från detta narrativ.⁵⁴

Den framstående historikern Timothy Snyder uppmärksammar att Ryssland alltid haft tillgång till två olika versioner av högtidhållandet av Sovjetunionens roll under andra världskriget eftersom landet stred på båda sidor. Mellan 1939 och 1941 då Stalin var allierad med Hitler försågs Tyskland med sovjetisk olja, mineraler och mat. Det var först efter att Tyskland förrådade deras allians och gick till anfall mot Sovjetunionen i juni 1941 som Stalin kom att alliera sig med Storbritannien och USA i kampen mot Hitler. Den senare fasen av kriget, från 1941 och framåt, benämns i Ryssland som ”Det stora fosterländska kriget”. Genom konstruktionen av ett historiskt narrativ som ställer krigets andra hälft i hälft i centrum så har diskussionen om Molotov-Ribbentroppaktens inte varit relevant för att diskutera krigsutbrottet inom det ryska perspektivet.⁵⁵ Istället har Münchenavtalet, vilket slöts mellan Frankrike, Storbritannien, Tyskland och Italien, framhållits som orsaken till att stridigheter utbröt i Europa. Wertsch beskriver att det ryska narrativet har grundats i uppfattningen att

---

⁵¹ Siddi, ”The Ukraine crisis and European memory politics of the second World War”, 465.

⁵² Maria Mälksoo, ”The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe” i *European Journal of International Relations* Vol. 15 No 4, 662.

⁵³ Mälksoo ”The Memory Politics of Becoming European”, 665.

⁵⁴ Siddi ”The Ukraine crisis and European memory politics of the second World War”, 469

⁵⁵ Snyder, ”Putin’s New Nostalgia”. <https://www.nybooks.com/daily/2014/11/10/putin-nostalgia-stalin-hitler/>
Hämtad den 16 augusti 2020.

Sovjetunionen var passivt tills Hitlers Wehrmacht anföll, vilket nära ledde till totalt nederlag innan Sovjetunionen genom exceptionell heroism slog tillbaka och befriade Europa från fascismen.⁵⁶ Detta narrativ är att betrakta som ett arv från Sovjetunionens historieskrivning, som alltså inte kändes inte vid Molotov-Ribbentropaktens existens eller att Sovjetunionen annekterat de baltiska länderna 1940. Tankefiguren att Ryssland bidrar till kampen mot fascism har även vädrats för att rättfärdiga ryskt stöd för den separatistiska Folkrepubliken Donetsk som bröts loss från Ukraina efter stridigheter 2014.⁵⁷

En aspekt av det narrativ som artikuleras av dagens högtidhållande av andra världskriget i Ryssland är den identifikation Vladimir Putin skapat mellan sig själv, segern i det stora fosterländska kriget och Putins rehabilitering av Sovjetunionens minne. Den amerikanske statsvetaren Elisabeth A. Wood konstaterar att Putin sedan sitt tillträde år 2000 ansträngt sig för att associeras till kriget för att på så vis förbinda sin offentliga persona med en händelse som antagit nästan mystiska proportioner i den nationella föreställningsvärlden.⁵⁸ Strax efter sitt maktövertagande återinförde Putin den sovjetiska nationalhymnen, om än med omskriven text, som Federationen Rysslands officiella nationalhymn. Detta hade föregåtts av att det ryska parlamentet, Duman, 1993 antagit en nyskriven nationalhymn, men utan någon text då församlingen misslyckats med att komma överens om ett slutgiltigt ordval. Denna hymn var därför impopulär bland det ryska folket, och Putins återinförande av den Sovjetiska hymnen möttes med positiva reaktioner i offentligheten.⁵⁹ Putin uttryckte även varma känslor för Sovjetunionen 2005 då han kallade dess fall för ”1900-talets största geopolitiska katastrof” samt 2018 då han uttryckte att om han kunnat ändra en historisk händelse så hade det varit denna.⁶⁰

Putins hållning till Molotov-Ribbentropakten har förändrats under hans tid som president och premiärminister. Inledningsvis instämde han i det formella fördömande som Duman

---

⁵⁶ Wertsch, “Blank spots in history and Deep memory”, 53.

⁵⁷ Shaun Walker “Donetsk’s pro-Russia rebels celebrate expelling ‘fascist Ukrainian junta’”, *The Guardian*, 8 September 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/08/donetsk-pro-russia-rebels-ukrainian-junta> Hämtad den 16 Augusti 2020.

⁵⁸ Elisabeth A. Wood, “Performing Memory: Vladimir Putin and the celebration of WWII in Russia”, i *The Soviet and Post-Soviet Review* Issue 38 (2011), 173.

⁵⁹ Caroline Brooke, “Changing Identities: The Russian and Soviet National Anthems” i *Slavonica*, Vol. 13, No. 1, (2007), 30.

⁶⁰ Andrew Osborn, “Putin, before vote, says he’d reverse Soviet collapse if he could”, *Reuters*, 2 mars 2018 <https://www.reuters.com/article/us-russia-election-putin/putin-before-vote-says-hed-reverse-soviet-collapse-if-he-could-agencies-idUSKCN1GE2TF> Hämtad den 16 Augusti 2020.

utfärdat under Gorbachev, och år 2009 bad han om ursäkt för pakten till Polen i ett öppet brev under ett försök att förbättra relationerna till landet.⁶¹ I samband med de ukrainska Maidanprotesterna 2013 samt Krimhalvöns anslutning till Federationen Ryssland 2014 vände dock presidenten i fråga om pakten. Putin har sedan dess försvarat Stalins beslut att ingå allians med Hitler.⁶² 2014 blev det även förbjudet enligt rysk lag att ”medvetet sprida falsk information om Sovjetunionen under andra världskriget” under straffhot om upp till tre år i fängelse.⁶³ I samband med att europaparlamentet förberedde den aktuella resolutionen om paktens inverkan på krigsutbrottet fördömde Putin resolutionen som ett oacceptabelt försök att förvränga historiska fakta.⁶⁴

5. Resultat och analys

Den övergripande frågeställningen att besvara i analysen är att förklara de meningar som tillskrevs Molotov-Ribbentropakten under europaparlamentets debatt. I teoriavsnittet konstaterades att nationella och regionala narrativer har inverkan på människors historiemedvetande. Analysen tar därför sin utgångspunkt i att nationell bakgrund kan ha påverkat de meningar som tillskrevs Molotov-Ribbentropakten under debatten. Hur parlamentarikerna yttrade sig i debatten är dock inte enbart styrt av nationella/regionala historiska diskurser, utan är även i högsta grad påverkat av gemensamma linjer inom parlamentets partigrupper. Att precis särskilja vad som är yttringar av geografiskt betingade narrativ från vad som är ideologiskt drivna meningsyttringar bedöms inte metodologiskt genomförbart. Däremot söker texten nedan skapa förståelse för hur ideologiska samt geografiskt betingade narrativ samverkar i meningsskapandet med syftet att förstå varför Molotov-Ribbentropakten tillskrivs vissa meningar.

---

⁶¹ Anita Prazmowska, “Putin’s letter to the Poles”, *The Guardian*, 1 September 2009, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2009/sep/01/putin-letter-russia-poland> Hämtad den 4 september 2020.

⁶² Anna Dolgov, “Putin defends Ribbentrop-Molotov Pact in Press conference with Merkel” *The Moscow Times*, 11 Maj 2015, <https://www.themoscowtimes.com/2015/05/11/putin-defends-ribbentrop-molotov-pact-in-press-conference-with-merkel-a46441> Hämtad den 16 Aug. 20

⁶³ Nikolay Koopsov, “Defending Stalinism by means of criminal law: Russia 1995-2014” in *Law and Memory: Towards Legal governance of history* ed. Uladzislau Belavusau & Aleksandra Gliszczynska-Grabias (Cambridge, Cambridge University Press, 2017), 295.

⁶⁴ Nadezhda Komarova, “Putin declared inadmissibility of revising the results of World War II” *Inforeactor*, 17 September 2019, <https://inforeactor.ru//257579-putin-zayavil-o-nedopustimosti-peresmotra-itogov-vtoroi-mirovoi-voiny> Hämtad den 16 Aug. 20.

5.1 Den geografiska spridningen av Molotov-Ribbentroppaktens omnämnan

Under debatten yttrade sig 48 olika talare med bakgrund i 19 olika länder. I 18 av dessa yttranden, fällda av talare från 11 länder, förekom explicita referenser till pakten.

Talarna som direkt refererade till Molotov-Ribbentroppakten kan ordnas i tre grupper beroende på hur deras respektive ursprungsländer drabbades av pakten. I den första gruppen finns tre postsovjetiska länder: Estland, Lettland och Litauen, alltså de tre Baltiska länderna. Baltstaterna berördes direkt av Molotov-Ribbentroppaktens hemliga protokoll och var delrepubliker i Sovjetunionen mellan 1940–1991. Fyra parlamentariker från dessa länder nämnde pakten. I den andra gruppen placeras tre länder som indirekt påverkades av de hemliga protokollens uppdelning av kontinenten: Slovakien, Rumänien och Polen. Dessa länder var aldrig sovjetiska delrepubliker men låg under kalla kriget inom Östblocket, den grupp av kommunistiska satellitstater som stod under direkt inverkan från Moskva. Parlamentariker från dessa tre länder stod för nio av inläggen med direkt referens till pakten. Den tredje gruppen utgörs av Frankrike, Grekland, Tyskland, Italien och Kroatien. Dessa fem länder var – Östtyskland undantaget – inte påverkade av paktens uppdelning samt låg utanför Sovjetunionens maktsfär. Fem av inläggen med direkt referens till pakten kom från denna grupp.

	Alla yttranden under debatten		Yttranden med direkt referens till Molotov-Ribbentroppakten	
Länder omedelbart påverkade av pakten	Finland	1	Litauen	2
	Litauen	4	Lettland	1
	Estland	1	Estland	1
	Lettland	1		
Östblocket	Polen	8	Polen	6
	Slovakien	3	Slovakien	2
	Rumänien	1	Rumänien	1
	Bulgarien	1		
	Ungern	1		
	Tjeckien	1		
Länder ej berörda av pakten	Frankrike	3	Frankrike	1
	Tyskland	6	Grekland	1
	Italien	3	Italien	1
	Portugal	1	Tyskland	1
	Spanien	2	Kroatien	1
	Grekland	5		
	Storbritannien	2		
	Kroatien	2		
	Luxemburg	2		
Totalt	19 länder	48 yttranden	11 länder	18 yttranden

Debattinläggen sorterade efter referens till Molotov-Ribbentroppakten.

Vad kan då uttolkas från denna statistiska uppteckning av paktens omnämmanden?

Förteckningen ger tillfälle att observera att paktens omnämmanden koncentreras till talare från länder belägna i Östra Centraleuropa. Den post-sovjetiska gruppen står tillsammans med och gruppen från forna östblocket för 13 av de 18 omnämmandena. Ledamöterna från Polen sticker ut då de nämner pakten hela sex gånger, vilket är en tredjedel av paktens totala omnämmanden. Då ett geografiskt betingat mönster anas utifrån den statistiska fördelningen kommer texten nedan att undersöka om och hur de meningar som tillskrevs pakten samverkar med meningar som tillskrivs nationella och regionala gemenskaper. Ytterligare en observation utifrån det statistiska underlaget är att ledamöter med bakgrund i medelhavsländerna ofta yttrade sig i debatten, men sällan refererade till pakten. Den lägre graden av omnämmanden av pakten i södra och sydöstra Europa indikerar att pakten inte intar samma position i dessa regioners minneslandskap. Granskningen av debatten kommer därför även att belysa hur dessa parlamentarikers yttranden förhåller sig till det meningsbärande narrativet i resolutionstexten samt i dominerande narrativ rörande krigsutbrottet.

5.2 De två huvudnarrativen

Av de sammanlagt 13 ledamöter från det forna östblocket samt forna Sovjetunionen som talade om pakten i sina yttranden hörde endast fyra till icke-konservativa grupper. Granskas inläggen från dessa 13 ledamöter framträder två huvudnarrativ samt ett kontrasterande motnarrativ. De två huvudnarrativen uppvisar likheter i de övergripande motiven, vilka berör hur EU:s östliga expansion representerar positiva förändringar i Öst- och Centraleuropas historia. Dock finns avgörande skillnader i hur narrativen skildrar berättelsens huvudaktörer, vilka i båda fallen är regionens nationer, EU samt Ryssland.

Företrädare från forna östblocket samt forna Sovjetunionen vilka nämnde pakten efter partigrupp						
Partigrupp	EPP	ECR	Renew	Greens	S&D	Partipolitiskt obunden
Omnämmanden	5	4	1	1	1	1

Omnämmanden från östliga medlemsländer efter partigrupp.

Det ena huvudnarrativet framförs av företrädare för partigrupperna ECR, EPP samt S&D. Dessa ledamöter sammanlänkade pakten med nationella så väl som regionala erfarenheter av lidande vållat av kommunistisk diktatur efter krigsslutet och förenas av en kritisk hållning till Ryssland. En framträdande tendens bland dessa var att framlägga ett meningsskapande

samband mellan familjen, nationen och Europa. Detta gjordes genom att ledamöterna sammankopplade privata familjeerfarenheter av lidande under kalla kriget med paktens geopolitiska konsekvenser för deras respektive nationer. Europa frambars i detta sammanhang som symbolen för upplösandet av paktens traumatiska konsekvenser, antingen som destinationen för staternas strävan mot självbestämmande, eller som en utomstående kraft som möjliggjorde att olyckan som pakten kastade över dessa länder bröts. En ledamot som inställde sig i ett dylikt narrativ var Sandra Kalniete (EPP) från Letland som yttrade:

“The Ribbentrop - Molotov Pact affected millions of Europeans, including myself. For after the bloody World War II, the death and repression of the nations imprisoned under the Iron Curtain continued for decades. Three of my grandparents are buried in the Soviet gulag. My mother was tortured in Siberia for seventeen years, my father for eight, and I was born there. There are many such fates in the Baltic States. However, the peoples of the Baltic States have managed to turn their suffering and losses into victory. Thirty years ago, on August 23, 2 million Balts joined hands and formed a 650-kilometre-long Baltic Way. In doing so, we reminded the world of our right to regain our deprived states and our freedom. Thus, the Baltic Way became the return path of our nations to Europe.”⁶⁵

Det överordnade budskapet är att pakten orsakade att familjer i Baltstaterna tillfogades enorma lidanden efter krigsslutet, men att Baltstaternas medborgare genom folkliga manifestationer bidrog till återvunnet nationellt självbestämmande. Detta beskrivs som synonymt med att länderna ”återvände” till Europa. Handlingen som framträder i detta och liknande yttranden uttrycker en narrativ grundstruktur som brukas med ömsom nationella, ömsom regionala såväl som europeiska förtecken. Molotov-Ribbentrop-pakten blir ett transnationellt trauma vars efterverkningar splittrade enskilda familjer, frantog nationer sitt självbestämmande, samt stympade den europeiska kulturella gemenskapen. När denna grundstruktur tas i bruk producerar den genom att hävda historisk kontinuitet mellan Sovjetunionen och Ryssland ett svar på frågan varför de beröra länderna eller hela EU bör förhålla sig med skepsis jämt mot Moskva.

Sammanlänkandet av pakten med meningar rörande familjen, enskilt och kollektivt lidande, nationalstaten samt Europas kulturella gemenskap speglas även i resolutionstexten. Paragraf G framlägger att för de europeiska länder som led under kommunistiska diktaturer

---

⁶⁵ Sandra Kalniete, Plenardebatt i Europaparlamentet, 18 September 2019, Strasbourg, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2019-09-18-ITM-017_SV.html Hämtad den 17 Aug. 20.

representerar expansionen av EU från 2004 och framåt en återförening med ”den europeiska familj vilken de tillhör”.⁶⁶ Affirmationen att de forna kommuniststaterna verkligen tillhör Europa kan förstås som ett framgångsrikt genomslag för vad Wæhrens kallat den ”konservativa östeuropeiska minneslobbyn” som målmedvetet har arbetat för att uppfattas som lika europeiska som äldre EU-medlemmar.⁶⁷ Strävan att uppfattas som fullvärdigt europeiskt behöver dock inte förstås som ett sökande av en bekräftelse från ”Europas kärna” lika mycket ett avståndstagande från Rysslands antagna aspiration till inflytande över de forna Sovjetiska republikerna i Europa samt de forna satellitstaterna i östblocket.⁶⁸ Vidare orsakar överförandet av mening från Sovjetunionen till Ryssland att kalla krigets logik tas i bruk för att tolka aktuella konflikter och skapa förväntningar på framtida utspel.

Övervägs förekomsten av den kritiska inställningen till Rysslands historiska roll, förekomsten av nationella lidanden som motiv, samt betoningen av perioden *efter* 1945 (trots att *krigsutbrottet* egentligen stod i fokus) framträder en likhet med det narrativ som Siddi ringar in som dominerande i Öst/Centraleuropa. Den övergripande meningen gestaltar Molotov-Ribbentroppakten som en del i ett historiskt drama. Pakten representerar inte andra världskrigets utbrott lika mycket som början på ett halvt sekel av förtryck, och Ryssland utmålas onyanserat som förövaren som orsakade Öst- och Centraleuropas smärtsamma öde efter kriget. Jaltakonferensen skulle hypotetiskt kunna utgöra en logisk fortsättning på berättelsen om regionens öde, men dess symbolik, där väst behäftas med skuld för att ha svikit öst, ryms inte inom detta meningssammanhang. Här placerar narrativet istället in Europa som Rysslands extrema olikhet och förknippas istället med befrielse och symboliserar därför dessa länders återvunna självständighet och frihet.

Det andra huvudnarrativet som framkommer i granskningen från Öst- och Centraleuropas ledamöter i artikulerades av ledamöterna från de partigrupperna The Greens/EFA samt den liberala gruppen Renew Europe. Detta narrativ gav inte utrymme för samma slags kritik mot Ryssland. Istället accentueras Europas ansvar för det moraliska och ideologiska sammanbrott som pakten och dess konsekvenser innebar. Även i dessa narrativ intog pakten en position som gav den monumental innebörd för krigsutbrottet och kontinentens senare uppdelning.

---

⁶⁶ Europaparlamentet, *Importance of European remembrance for the future of Europe*, Strasbourg, 19 September 2019.

⁶⁷ Wæhrens, ”Is Soviet communism a trans-european experience?”, 22.

⁶⁸ Jürgen Habermas & Jacques Derrida, ”February 15, or What binds Europe together: A plea for a common foreign policy, beginning in the core of Europe” i *Constellations* Vol. 5 (2003), 293.

Även i detta sammanhang föreställdes pakten inta en position som bidrog till att reproducera kalla krigets uppdelning mellan öst och väst. Michal Šimečka från Slovakien yttrade för partigruppen Renew Europes räkning sig på detta vis:

“There is, indeed, no future for Europe without remembering and being aware of our darkest hours. The Molotov-Ribbentrop Pact with its secret protocols is definitely one of those darkest hours. It may indeed have been the single most brutal and cynical act that Europe has ever witnessed, concluded by two of the most repressive totalitarian regimes in our history. Obviously, we must never forget the victims and we must never forget the heroes who fought and stood up to tyranny. But we must also never forget that the Europe of today came about as a response to the Europe of 1939, and that this union of peace, democracy and shared sovereignty was built as a direct counterpoint to totalitarian atrocities and the partitioning of countries by the raw power of tyrants. This very contrast speaks to the core of our identity and who we are as citizens of the EU, because the EU is perhaps the only political body that defines itself not in opposition to other countries, cultures or organisations but in opposition to its own tragic past. What is crucial here is that this is a common history, because the painful experiences of totalitarianism are shared by both Western and Eastern Europeans and by both new and old Member States, and this provides a crucial common reference despite the 40 years of division in the Cold War.”⁶⁹

Molotov-Ribbentroppakten sägs här vara en av Europas ”mörkaste timmar” och därför av vikt för ”pan-Europeisk solidaritet”. Här påstås att denna historiska erfarenhet, som främst drabbade Öst- och Centraleuropa, rymmer en symbolik rörande demokratiska rörelsers kamp mot diktaturer som bör förstås som universell. Paktens sprängkraft lokaliseras i detta narrativ till ett abstrakt, ideologisk plan och tjäna som utgångspunkt för reflektioner där ”europeiska värderingar” positioneras mot totalitära ideologiers destruktiva inflytande. Förhoppningen tycks vara att hågkomsten av pakten ska hindra européer från att sälla sig till illiberala och intoleranta ideologier, vilka menas vara det största hotet mot EU idag. Hotet som skall avväpnas genom hågkomst av pakten kommer inifrån i form av rörelser antidemokratiska rörelser och värderingar, snarare än från yttre makter. Detta kan läsas som ett ideologiskt avståndstagande mot de konservativa regeringarna i Polen och Ungern, vars inskränkande av demokratins grundprinciper på senare tid varit föremål för utredningar i parlamentet. I bjärt kontrast till det föregående huvudnarrativet förstås pakten här som en grundpelare för EU:s delade suveränitet, och används för att rättfärdiga en rörelse av självständighet *bort* från

---

⁶⁹ Micael Smerca, Plenardebatt i Europaparlamentet, 18 September 2019, Strasbourg, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2019-09-18-ITM-017_SV.html Hämtad den 17 Aug. 20.

nationen istället för en återförsel av självbestämmande till nationen. Kommissionären Dimitris Avramopoulos talade under debatten i positiva ordalag å kommissionens vägnar angående resolutionen. I sitt anförande yttrade Avramopoulos:

“Today we enjoy many different freedoms: to travel without barriers, to speak, to write, to protest, to follow any profession and to live or visit wherever we desire. These rights and freedoms were earned and imparted to us by the huge endeavours of a generation that witnessed at first hand the ravages of two catastrophic wars and suffered their dreadful consequences. We should not forget that us, living and growing up in the European Union as we know it today, are the only generation that has not experienced a war. We need to continue paying tribute to the struggles of our predecessors. It is vital to appreciate fully the meaning of the fundamental values on which the European Union and European democracy are built, and never to take these for granted.”⁷⁰

Kommissionären upprättar ett meningssamband där EU och nuets friheter förklaras som produkter av det förflutna krig. Samtidigt höjs ett varnande finger mot framtiden, då åhörarna uppmanas att aldrig ta dessa friheter för givna. Resolutionens påbjudna åminnelse av Molotov-Ribbentropakten blir en åtgärd i linje med att hålla medborgarna vaksamma på att inte låta demokratins värderingar korrumpas. Pakten blir inom detta narrativ en fråga om Europas demokratiska principer och öppenhet, och ersätter på så vis en funktion förintelsen uppfyllde i de gamla medlemsstaternas förintelsecentrerade narrativ.⁷¹ Idén om att andra världskriget bistod med de poliska motiven att förena Europa framträdde i utespel från EU:s grundare och har sedan dess ofta angivits som en anledning till expansionen av samarbetets byråkratiska apparat och territoriella avgränsning. Då denna expansion ledde till att förintelsens betydelse – dittills förstörd som andra världskrigets kärnhändelse –ifrågasatts har en del av dess förmåga generera svar i för EU:s identitetsbyggande projekt decimerats. Uttolkandet av paktens betydelse bland de som väljer att placera den som ett uttryck från en långdragen kamp mellan demokrati och diktatur leder i praktiken till att frasen *never again*, som ofta förekommit i folkbildningen om förintelsen, tar en förändrad innebörd.⁷² Detta skulle kunna vara ytterligare ett tecken på att EU:s narrativa självidentifikation, sedan länge

---

⁷⁰ Dimitris Avramopoulos, Plenardebatt i Europaparlamentet, 18 September 2019, Strasbourg, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2019-09-18-ITM-017_SV.html Hämtad den 17 Aug. 20.

⁷¹ Währens, ”Is Soviet communism a trans-european experience?”, 25.

⁷² Michael Gahler, Plenardebatt i Europaparlamentet, 18 September 2019, Strasbourg, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2019-09-18-ITM-017_SV.html Hämtad den 17 Aug. 20.

grundad i uttolkning av andra världskriget, medvetet anpassats efter medlemsstaternas sammansättning – alltså att erfarenheter från östblockets länder integrerats in i ett sammanhang som förut dominerats av västliga narrativ. I detta narrativs termer skapas en gruppstillhörighet utifrån identifikationen av den egna gruppen som en *sammanslutning av europeiska demokrater* och intrigen kan sammanfattas som *demokratins kamp mot diktaturer*. Förväntningarna på framtiden blir att EU fortsättningsvis genom inåtvänd intervention kommer distansera sina medlemmar från det förflutnas mörka fond. Narrativet bygger dock på ett historiemedvetande som placerar andra världskriget och kalla kriget i centrum för den europeiska upplevelsen. Avramopoulos beskrivning av de nutida EU-medborgarna som den enda generation som inte upplevt krig orsakade en kraftigt negativ reaktion från en kroatisk parlamentsledamot.⁷³ Denna reagerade mot att kommissionären underlåtit att kvalificera inbördeskriget efter jugoslavens kollaps som en del av EU:s historiska erfarenhet och identitet. Ledamoten lade även en del av skulden för inbördeskrigets katastrofala konsekvenser i Kroatien på EU:s passivitet under kriget. Trots ansatsen att konstruera ett narrativ av pan-europeiskt symbolvärde orsakade narrativets själva utsägnande alltså att en grupp EU-medborgare helt alienerades från den historiska gemenskapen.

I Šimečkas uttalande syns även att nazismens och kommunismens destruktivitet framställs som likvärdig. Detta ställningstagande finner delvis stöd i resolutionstexten. Resolutionen lämnar dock större utrymme för iakttaganden som betraktar kommunismen som i större grad hämmandeför europeisk demokrati. Nazismen lämnas inte samma uppmärksamhet, och resolutionstextens paragraf E framhåller att medan Nürnberggrättegångarna utvärderade och bestraffade den Nazityska regimen så har ingen motsvarande process gällande Sovjetunionens brott under och efter kriget genomdrivits.⁷⁴ Denna paragraf, samt resolutionens övergripande tonfall, ligger mer linje med vad som framläggs av de parlamentariker som förmedlar en kritisk inställning mot Ryssland, som framträder som en oförlåten förövare och arvtagare till Sovjetregimens skuld.

Hur EU bör förhålla sig till Ryssland, samt Rysslands hantering av arvet från Sovjetunionen, är en central knutpunkt för de meningar som tillskrevs paktens i såväl resolutionen som

---

⁷³ Rose Tomasic, Plenardebatt i Europaparlamentet, Strasbourg, 18 September 2019 https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2019-09-18-ITM-017_SV.html Hämtad den 17 Aug. 20.

⁷⁴ Europaparlamentet, *Importance of European remembrance for the future of Europe*, Strasbourg, 19 September 2019.

debatten. Ytterligare ett sätt att uttrycka en kritisk hållning mot Ryssland är att påstå att landet ligger i konflikt med EU, och att försöka påvisa kontinuitet mellan denna nutida konflikt och Molotov-Ribbentroppakten. Föreställningen att Ryssland för närvarande aktivt angriper Europa genom propaganda i ett ”informationskrig” upprepas av ett flertal ledamöter.⁷⁵ Informationskriget sägs syfta till att splittra Europa och öka det ryska inflytandet över de forna satellitstaterna. Ledamöter som är kritiska till Ryssland försöker genom att ta historia i anspråk rättfärdiga ett associationsmönster där begreppsbyggnaden förmedlar Ryssland som en historisk missdådare, ännu driven av samma önskan att dela upp Europa, medan EU tillskrivs meningar kopplade till frihet och självständighet. Ett medel för detta ändamål är att framhålla paktens relation till stalinismen. En ledamot går så långt som att hävda att Rysslands politiska ledning ”dyrkar stalinismen” vilket sägs förmå den innevarande regimen att ljuga om paktens konsekvenser för det egna folket.⁷⁶ Flera ledamöter framhåller att Rysslands utspel i Georgien, Moldova och Östra Ukraina utgör uttryck för samma önskan att expandera Rysslands territoriella inflytande vilket även låg till grund för Molotov-Ribbentroppakten. Inte minst annekteringen av Krimhalvön år 2014 förs på tal och sätts i relation till Molotov- Ribbentroppakten. En parlamentariker menar att likheterna mellan annekteringen av Krim och annekteringen av Baltikum är så pass stora att om Molotov-Ribbentroppakten ihågkoms i tillräckligt stor grad, skulle kraven på Krimhalvöns återförande till Ukraina växa så pass att halvön kommer återbördas.⁷⁷

5.3 Narrativa invändningar mot pakten som pan-europeiskt minnessymbol

De två narrativen ovan porträtterar EU som en skyddsvall bestående av demokratiska värderingar. I det ena beskrivs denna barrikad som ett skydd mot Europas eget förflutna, och i det andra är det ett försvarsverk för att hindra att yttre fiender gör våld på medlemsländerna. Dock bygger narrativen på att skulden för krigsutbrottet koncentreras till tredje riket och Sovjetunionen. Mycket lite reflektion ägnas inom dessa två narrativ åt att diskutera hur västliga och demokratiska länder eventuellt bidrog till att stridigheter utbröt. Även om kriget diskuteras inom åtminstone det ena huvudnarrativet som hela kontinentens moraliska kollaps

---

⁷⁵ Europaparlamentet, *Importance of European remembrance for the future of Europe*, Strasbourg, 19 September 2019

⁷⁶ Rasa Juknevičienė, Plenardebatt i Europaparlamentet, Strasbourg, 18 September 2019
https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2019-09-18-ITM-017_SV.html Hämtad den 17 Aug. 20.

⁷⁷ Sandra Kalniete, Plenardebatt i Europaparlamentet, Strasbourg, 18 September 2019
https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2019-09-18-ITM-017_SV.html Hämtad den 17 Aug. 20.

blir inga andra statsaktörer än de två undertecknande omnämnda som möjliga syndabockar. Denna narrativa blinda fläck exponerades då den partipolitiskt obundna ledamoten Miroslav Radačovský uttryckte ett konkurrerande narrativ rörande krigsutbrottet. Radačovský förde fram att Münchenavtalet snarare än Molotov-Ribbentroppakten bör anses som den direkta orsaken bakom att andra världskriget bröt ut.⁷⁸ Detta avtal slöts 1938 av Hitlers Tyskland, Frankrike, Italien och Storbritannien och innebar att Tjeckoslovakiens tyskspråkiga regioner annekterades av tredje riket samt att ungersk och polsk militär ockuperade Tjeckoslovakiskt territorium, orsakande att Slovakien kom under Jozef Tisos brutalt fascistiska och Hitlervänliga regim.⁷⁹

Radačovský beskriver europaparlamentets fokus på Molotov-Ribbentroppakten som desinformation ämnad att provocera fram fiendskap mellan Ryssland och resten av omvärlden. Ett nationalistiskt meningsskapande framträder då Radačovský understryker att Slovakien är en ”liten men klok nation” som inte kommer låta sig luras av stormakternas propaganda, utan istället kommer söka Rysslands vänskap. Münchenavtalet lyfts här fram på ett sätt som liknar hur Molotov-Ribbentroppaktens framställande av den gängse tonen i debatten; även detta rörde sig om ett avtal vilket slöts av och med Hitlers regim, ledde till att ett land styckades upp, invaderades av utländska styrkor och förde kontinenten närmare det annalkande världskriget. Därför är det inte otänkbart att Münchenavtalet skulle kunna brukas för att förmedla en liknande symbolik som Molotov-Ribbentroppakten, vore det inte för att aktörerna bakom avtalet inbegrep två av demokratins stormakter. Detta gör händelsen mer svårhanterad för den som önskar konstruera ett sken av kontinuerlig demokratisk progression från väst till öst. Att konstruera ett för EU brukbart narrativ på dessa grundvalar hade krävt att både Frankrike och Storbritannien inom sina respektive nationella narrativ hanterat de komplexa konsekvenserna av att till fullo erkänna vad samarbetet med Hitler egentligen inneburit – vilket står i kontrast till deras dominerande narrativ som bygger på deras motstånd och seger över nazismen.⁸⁰ Istället används det här som ett sätt att minska det patos med vilket EU säger sig stamma ur länder som befinner sig ”på rätt sida” av historien.

---

⁷⁸ Miroslav Radačovský Plenardebatt i Europaparlamentet, 18 September 2019, Strasbourg, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2019-09-18-ITM-017_SV.html Hämtad den 17 Aug. 20.

⁷⁹ Sniegon, *Vanished History*, 5.

⁸⁰ Berger, ”Remembering the Second World War in Western Europe, 1945–2005”, 126.

Perspektivet som framträder i resolutionen samt de ovan beskrivna huvudnarrativen tycks beskriva Molotov-Ribbentroppaktens inverkan på krigsutbrottet på ett sådant sätt att det blir i ett led i att undvika historiska debatter som riskerar att ytterligare komplicera arbetet med att förena medlemsländerna. Ytterligare en händelse som skulle kunna diskuteras som en komplicerande händelse för Europas demokratiska utveckling är Versaillesfördraget, överenskommelsen som reglerade förutsättningarna för freden efter första världskriget. Det har ofta framlagts att krigsskandeståndet som ålades Tyskland enligt detta fördrag bidrog till en atmosfär vilken gynnade revanschistiska tendenser, och på så vis kan ha bidragit till det Nazistiska maktövertagandet. Likväl omnämndes den under debatten endast en gång och då som ett exempel på den europeiska demokratins manifestationer.⁸¹ Fördraget gestaltas som själva *orsaken* till att första världskriget avslutades, samt som ett framsteg för de växande demokratiska rörelserna i början av 1900-talet. Detta kan i sammanhanget förstås som ytterligare ett uttryck för EU:s behov av att skapa en historisk kontinuitet där unionen passar in genom att inkorporera stunder för transeuropeiskt samarbete i sitt historiska tillblivelsenarrativ. Därför blir en mer komplex representation av dessa skeenden olämplig för att de riskerar att störa framställan av denna kontinuitet som positiv.

Radačovský reagerar mot vad han beskriver som ett överdrivet fokus på Molotov-Ribbentroppaktens roll för krigsutbrottet och låter ett annat historiskt narrativ, vilket tar fasta på andra historiska skeenden, ta plats i debatten. Detta narrativ, som placerar Münchenavtalet som den egentliga orsaken till andra världskriget, delar likheter med det som Siddi beskrivit som det officiella ryska narrativet. Europaparlamentets fokus på Molotov-Ribbentroppakten beskrivs utav Radačovský som en slug undanmanöver ämnad att svartmåla Moskva. Ytterligare ett ifrågasättande av de i debatten dominerande historiska narrativen artikuleras från medelhavsländernas företrädare. En av de centrala poängerna med uppberandet av Molotov-Ribbentroppakten är dess påstådda förmåga att fungera som projektionsyta för alla demokratiska rörelser motstånd mot dessa totalitära ideologier. Paktens kapacitet att infria denna funktion ifrågasätts dock av företrädare från länder som befann sig längre bort från konvektionszonen mellan öst och väst. Ledamöterna från Medelhavsländerna kritiserade snarare resolutionens bruk av paktens som ett försök att instrumentalisera andra världskrigets historia. En portugisisk ledamot från den socialistiskt orienterade partigruppen GUE / NGL

---

⁸¹ Dimitris Avramopoulos, Plenardebatt i Europaparlamentet, 18 September 2019, Strasbourg, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2019-09-18-ITM-017_SV.html Hämtad den 17 Aug. 20.

beskrev resolutionen och de ackompanjerade huvudnarrativen för att försöka skriva ut kommunisternas bidrag till andra världskrigets avslutande ur historien:

“The deplorable attempt to equate fascism and communism absolves and silences the crimes of Nazi-fascism and the conniving responsibilities of the great capitalist powers that, with the Treaty of Munich, among others, paved the way for the beginning of the Second World War and the invasion of the Soviet Union, a complicity that persists today. They intend to erase the decisive contribution of the communists to the defeat of Nazi-fascism.”⁸²

Åter igen förekommer Münchenavtalet som en del av att skapa ett inom debatten alternativt historiskt narrativ. Yttrandet är i högsta grad präglad av en ideologiskt driven historiesyn, där Hitlers attack på Sovjetunionen 1941 omnämns som en händelse med jämförbar märkbarhet som andra världskrigets utbrott. Att omtala invasionen av Sovjetunionen som en händelse jämbördig med krigsutbrottet 1939 liknar konturerna till det ryska narrativet konstruerat kring idén om det stora fosterländska kriget. Detta, samt betoningen att av kommunisters bidrag till segern över Nazismen, bär en påtaglig likhet med hur Siddi beskriver det ryska narrativet, men förefaller här vara förbunden med ett ideologiskt drivet historiemedvetande. Ytterligare en ledamot företrädande GUE / NGL, Sira Rego, yttrade kritik mot hur resolutionen förhåller sig till historien, dock med större grad av regionalt och nationellt betingade historiemedvetanden i uttrycket:

“Madam President, I come from the south, from the second country in the world with the most mass graves as a consequence of a fascist dictatorship. [...] It is striking that this Parliament, through this Resolution, instrumentalizes history and does not make a single mention of what is still happening in Spain. We are not just talking about the past, we are also talking about the present. It would be highly desirable that, when we debate about memory, we also talk about the role that Spanish republican fighters played in stopping fascism in Europe.”⁸³

Enligt logiken i debattens två huvudnarrativen borde Spaniens Francoregim passa in i den dramaturgi som står i centrum för högtidhållandet av den 23 augusti. Yttrandet visar dock på att ett narrativ centrerat omkring Molotov-Ribbentroppakten inte tycks resonera med talarens historiemedvetande.

---

⁸² Sandra Pereira, Plenardebatt i Europaparlamentet, 18 September 2019, Strasbourg, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2019-09-18-ITM-017_SV.html Hämtad den 17 Aug. 20.

⁸³ Sira Rego, Plenardebatt i Europaparlamentet, 18 September 2019, Strasbourg, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2019-09-18-ITM-017_SV.html Hämtad den 17 Aug. 20.

6. Slutsatser

Under Europaparlamentets debatt tillskrevs Molotov-Ribbentroppakten en rad meningar. Framförallt tillskrevs pakten mening som en händelse av pan-europeisk vikt. Pakten uttrycktes vara en yttring för två extremistiska och antidemokratiska regimers maktfullkomlighet. Därför menar resolutionens förespråkare att pakten besitter potential att gestalta en allmängiltig symbolik om demokratiska rörelsers motstånd mot totalitära styrelseskick. Denna uppfattning tycks vara rotad i ett historiemedvetande vilken betraktar spänningar längs en öst-västlig axel, och mellan Ryssland den tidigare Sovjetiska maktsfären i synnerhet, som primära för Europas 1900-talshistoria. Ett dylikt historiemedvetande representerades påtagligast av parlamentariker med bakgrund i Polen, Estland, Lettland och Litauen. De tillskrivna meningarna infogades i två huvudnarrativ som formulerade två olika övergripande budskap om varför pakten uppfattas om en händelse av vikt. Det första narrativet placerar nationella självständighetsrörelser från den forna Sovjetiska maktsfären som intrigens brännpunkt. Den övergripande handlingen i detta narrativ formulerar en negativ syn på Rysslands historiska roll i det förflutna. Denna uppfattning används för att motivera en kritisk hållning mot dagens Ryssland.

Det andra huvudnarrativet kommunicerar pakten som en negativ händelse i Europas förflutna som frambringats av europeiska aktörer och europeiska ideologier. Handlingen i detta narrativ syftar till att med historiska argument motivera EU:s existens, pågående integrationsprocesser samt uppfattningar om en gemensam europeisk identitet. Detta narrativ kan ses som en förändrad version av ett narrativ som på ett liknande sätt placerade förintelsen som den destruktiva händelse i Europas förflutna *par excellence* som gav Europas länder anledning att integreras. Bakom denna förändrade självuppfattning står troligen den inverkan från nyare, tidigare kommunistiska medlemsländer som aktivt arbetat för att östliga erfarenheter från 1900-talet införlivas i den europeiska historierepertoaren. Skiftet bort från förintelsen och mot Molotov-Ribbentroppakten kan läsas som ett västligt/atlantiskt narrativ av andra världskriget ersatts av ett östligt/centraleuropeiskt narrativ om andra världskriget. Även Rysslands i ökande grad interventionistiska utrikespolitik och ovilja att kännas vid Sovjetkommunismens destruktiva inverkan på Öst- och Centraleuropa ligger troligtvis bakom ett upplevt behov från EU att uttrycka sin annorlunda syn på och slutsatser utav det förra seklets historiska skeenden. I debatten förekom även kritiska perspektiv på resolutionens uppfattade instrumentalisering

av historia. Detta kan förstås som motnarrativ vilka positionerar Molotov-Ribbentroppakten och det aktuella bruket utan den som ett propagandistiskt verktyg. Dessa kritiska motnarrativa delar likheter med Rysslands officiella narrativ om andra världskriget. Dessa likheter består främst i att sovjetunionens militära och humanitära bidrag till nazismens omkullkastande, (snarare än dess roll som allierad till tredje riket) betonas, samt att västliga makters ageranden innan kriget positioneras som krigets egentliga orsak.

7. Bibliografi

7.1 Tryckta böcker

1. Anderson, Benedict, *Imagined Communities*, (London: Verso, 1983).
2. Karlsson, Klas Göran, "The Uses of History and the Third Wave of Europeanisation" i *A European memory? Contested histories and politics of remembrance*, edited by Malgorzata Pakier, & Bo Stråth, (Oxford, Berghahn books, 2012) 38-54.
3. Karlsson, Klas-Göran "Historiedidaktik: begrepp, teori och analys" i *Historien är nu: en introduktion till Historiedidaktiken* ed. Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (Lund: Studentlitteratur AB, 2004), 22-61.
4. Koopsov, Nikolay, "Defending Stalinism by means of criminal law: Russia 1995-2014" in *Law and Memory: Towards Legal governance of history* ed. Uladzislau Belavusau & Aleksandra Gliszczynska-Grabias (Cambridge, Cambridge University Press, 2017) 293-309.
5. Lambert, Peter, "The professionalization and institutionalisation of history" i *Writing History, theory and practice*, ed. Stefan Berger, Heiko Feldner & Kevin Passmore, (London: Bloomsbury, 2010) 41-60.
6. Marcel, Jean-Christophe & Mucchielli, Laurent "Maurice Halbwachs's *mémoire collective*" i *Cultural Memory studies: An interdisciplinary handbook* ed. Astrid Erll & Ansgar Nünning (Berlin, Walter de Gruyter, 2008), 141-150.
7. Robertson, Alexa, "Narrativanalys" i *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text-och diskursanalys* ed. Göran Begrström & Kristina Boréus (Lund: Studentlitteratur, 2012), 219-261.
8. Rüsen, Jörn, *History – Narration, Interpretation, Orientation*, New York: 2005, Berghahn books.

9. Sniegon, Tomas, *Vanished History: The Holocaust in Czech and Slovak Historical Culture*, Oxford: Berghahn books, 2014.
10. Stefan Berger "Remembering the Second World War in Western Europe, 1945-2005" i *A European memory? Contested histories and politics of remembrance*, edited by Malgorzata Pakier, & Bo Stråth (Oxford, Berghahn books, 2012), 124-138.
11. Troebst Stefan, "Halecki revisited: Europe's conflicting cultures of Remembrance" i *A European memory? Contested histories and politics of remembrance*, edited by Malgorzata Pakier, & Bo Stråth (Oxford, Berghahn books, 2012) 56-63.
12. Vulovic, Jimmy, *Narrativanalys* (Lund: Studentlitteratur AB, 2013).
13. Warren, John, "The Rankean tradition in British historiography, 1840 to 1950" i *Writing History, theory and practice*, ed. Stefan Berger, Heiko Feldner & Kevin Passmore, (London: Bloomsbury, 2010), 22-40.
14. Wertsch, James V. "Blank spots in history and Deep memory: Revising the official narrative of the Molotov-Ribbentrop pact" in *The Burden of Remembering* editet by Ene Kõresaar, Epp Lauk & Kristin Kuutma, (Helsinki, Finnish Literature, Society 2009), 37-56.

7.2 Akademiska artiklar

15. Brooke, Caroline, "Changing Identities: The Russian and Soviet National Anthems" i *Slavonica*, Vol. 13, No. 1, (2007), 30.
16. Diner, Dan, "Restitution and Memory: The Holocaust in European Political Cultures" i *New German Critique*, No. 90 (2003), 36-44.
17. Habermas, Jürgen, Derrida Jacques, "February 15, or What binds Europe together: A plea for a common foreign policy, beginning in the core of Europe" i *Constellations* Vol. 5 (2003), 291-297
18. Mälksoo, Maria, "The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe" i *European Journal of International Relations* Vol. 15 No 4, 653-680.
19. Shore, Cris, "Inventing Homo Europaeus : The cultural politics of European Integration " i *Ethnologia Europaea* 29:2, 1999, s. 53-66.
20. Siddi, Marco, "The Ukraine crisis and European memory politics of the second World War i *European politics and society* Vol 18, No 4 465-479.

21. Wedgwood Benn, David "Russian Historians defend the Molotov- Ribbentrop Pact" i *International Affairs* 87:3 (2011) 709-715.
22. Wood, Elisabeth A., "Performing Memory: Vladimir Putin and the celebration of WWII in Russia", I *The Soviet and Post-Soviet Review* Issue 30 172-200.
23. Wæhrens, Anne "Is Soviet communism a trans-european experience ? Politics of the European Parliament 2004-2009" i *Baltic Worlds* No. 4 (2014), 19-26.

7.3 Artiklar och sidor från internet

24. Dolgov, Anna, "Putin defends Ribbentrop-Molotov Pact in Press conference with Merkel" *The Moscow Times*, 11 Maj 2015, <https://www.themoscowtimes.com/2015/05/11/putin-defends-ribbentrop-molotov-pact-in-press-conference-with-merkel-a46441> Hämtad den 16 Aug. 20
25. Europaparlamentet, *Importance of European remembrance for the future of Europe*, Strasbourg, 19 September 2019 https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0021_EN.html Visad 17 augusti 2020.
26. Europaparlamentet, *Plenardebatt*, 18 September 2019, Strasbourg, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2019-09-18-ITM-017_SV.html Hämtad den 17 Aug. 20.
27. Europaparlamentet, *Plenardebatt*, 18 September 2019, Strasbourg, Kl 18.11.00 https://multimedia.europarl.europa.eu/en/plenary-session_20190918-0900-PLENARY_vd Hämtad den 17 Aug. 20.
28. Nadezhda Komarova, "Putin declared inadmissibility of revising the results of World War II" *Inforeactor*, 17 September 2019, <https://inforeactor.ru//257579-putin-zayavilo-nedopustimosti-peresmotra-itogov-vtoroi-mirovoi-voiny> Hämtad den 16 Aug. 20.
29. Osborn, Andrew, "Putin, before vote, says he'd reverse Soviet collapse if he could", *Reuters*, 2 mars 2018 <https://www.reuters.com/article/us-russia-election-putin/putin-before-vote-says-hed-reverse-soviet-collapse-if-he-could-agencies-idUSKCN1GE2TF> Hämtad den 16 Augusti 2020.
30. Prazmowska, Anita, "Putin's letter to the Poles", *The Guardian*, 1 September 2009, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2009/sep/01/putin-letter-russia-poland> Hämtad den 4 september 2020.
31. Snyder, Timothy, "Putin's New Nostalgia", *The New York Review of Books*, 10 November, 2014, <https://www.nybooks.com/daily/2014/11/10/putin-nostalgia-stalin-hitler/> Hämtad den 16 augusti 2020.
32. Walker, Shaun, "Donetsk's pro-Russia rebels celebrate expelling 'fascist Ukrainian junta'", *The Guardian*, 8 September 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/08/donetsk-pro-russia-rebels-ukrainian-junta> Hämtad den 16 Augusti 2020.
33. Wilson Centre Digital Archive "Secret Supplementary protocols of the Molotov-Ribbentrop Non-Agression Pact, 1939", September, 1939, *History and Public Policy Program Digital Archive*, Published in Nazi-Soviet Relations, 1939-1941: Documents from the Archives of the German Foreign Office <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110994> Hämtad den 17 aug. 2020.